
УДК 342(477).001.73/76

М. П. Орзіх

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Конституційні перетворення в Україні у ретроспективі проходили у формах модернізації та реформування, далеко не завжди одержуючи доктринальні обґрунтування з необхідним аналізом та прогнозуванням соціально-політичних та юридичних наслідків цих перетворень, що були природні з «виходом» реформи за межі власного предмета конституційного права в сферу системно-структурних якісних змін у державно-правовому і суспільному житті.

В цих умовах та враховуючи постійний інтерес та численні спроби кардинально змінити зміст Конституції України, конституційний лад та устрій держави, її співвідношення з громадянським суспільством та людиною (її конституційно-правовим статусом), врешті, проведення уявної за змістом та наслідками, незавершеної, суперечливої реформи 2004 року спонукало та обумовило науково-прикладний інтерес колективу кафедри до змісту та процесу конституційних перетворень в країні. Одночасно з урахуванням фундаментальності (щодо інших галузей права) конституційного права виникла потреба обґрунтування можливості втілення оновлених або таких, що мають потенціал для цього, конституційних засад у поточне іногалузеве законодавство та організаційно-правові моделі з метою формування в країні системи сучасного українського конституціоналізму.

Ці напрями наукових досліджень передусім передбачали чітке уявлення про процеси модернізації та реформування конституційних засад держави і суспільства, за умови безперечної конституціоналізації суспільного та державного життя.

При цьому робочою гіпотезою, що була верифікована вітчизняним та світовим, перш за все європейським, досвідом було уявлення про те, що модернізація конституційного буття, конституційно-правових реалій не

завжди означає внесення текстових змін до Конституції України або перетворення її окремих положень.

Конституційна модернізація можлива як у формі зміни конституційних нормативно-вербальних засад, так й у формі тлумачення конституційних норм, що призводить до підвищення уваги до діяльності Конституційного Суду України — єдиного органу, уповноваженого на офіційне тлумачення Конституції України, визначення конституційності актів органів державної влади.

Конституційна юстиція таким чином стає головним, якщо не єдиним, найбільш ефективним засобом, може не усвідомлюючи того, здатна виконати, образно кажучи, місіонерську роль стосовно конституційної модернізації в країні. Її потенціал визначається тим, що вона має можливість швидко й ефективно реагувати на зміни політичної і соціально-економічної ситуації в країні; має можливості впливати на всі елементи конституціоналізму (нормативні, ідеологічні, праворегулятивні, охоронні); сприяє системоутворюючій і системозберігаючій функціям Конституції у відношенні мети реформи в умовах значного у порівнянні з іншими галузями обсягу конституційного законодавства, переваги підзаконних актів у загальному масиві законодавства у співвідношенні 95,4 % — 4,6 %, продовження дії законів Української ССР і діючих в Україні ряду законів Союзу РСР, збереження в правовій системі країни близько 60 % заборонних норм (при світових стандартах — до 18 %); не має апеляційної інстанції («Вище Конституційного Суду тільки Бог», — говорив С. Хмара) і тому не зв'язаної процесуальними «умовностями» при необхідності винесення рішень з орієнтацією на визначені правові пріоритети, використання преюдиціональності власних рішень, відомого практиці Верховного Суду США принципу «тлумачення, що змінюється»; здатна синтезувати теорію і практику, виконувати роль «наукового центру розвитку конституційно-правової думки» (В. Є. Скомороха).

При цьому потенціал конституційної юстиції, що впливає на мету і форми конституційних перетворень, залежить не тільки від авторитетності Суду, професіоналізму, життєвої мудрості суддів, але й від концептуальної позиції юстиції, насамперед, відносно до самої себе і своєї діяльності. Тут вибір власної парадигми невеликий: або прямувати за відомим постулатом Ш. Монтеск'є, що називав суддів «вустами закону, звичайними, пасивними істотами», або орієнтуватися на позицію, що сформувалася в практиці Верховного Суду США: судді Верховного Суду виявляють приклад поваги до Конституції, але, що таке Конституція США, знають тільки судді, що «повинні бути динамічними компонентами історії, якщо бажати і домагатися того, щоб наші інститути були життєвими, спрямовуваними силами в наше століття» (W. Douglas). Ця формула досить близька конституційному положенню Конституційного Суду України, що є «єдиним органом конституційної юрисдикції» і офіційного тлумачення Конституції і законів України (ст. 147 Конституції

України). А «тлумач, залежно від обставин, може розуміти Конституцію краще, ніж розуміли її автори самого тексту» (Т. Маунц).

Вибір парадигми власної самосвідомості, науково-дослідної і прикладної діяльності кафедри відбивається на визначенні науковцями рольової позиції Суду, прагнення брати участь на всіх стадіях конституційного провадження, у науково-експертній роботі. Це обумовило методологічну позицію кафедри щодо Конституції України як до (1) «заповідної зони» (М. И. Краснов), «священної корови» (В. Н. Шаповал) або, як нещодавно говорила спікер Палати общин парламенту Великої Британії Б. Бутройд, «громіздкої, застиглої, кам'яної, обмеженої писаної Конституції» чи (2) «засобу життя суспільства (В. Б. Пастухов), «продукту... часу й обставин» (Ч. Боржо), «середовища мешкання», що «вимагає раціонального використання» (Б. Н. Стрешун).

Стосовно до другого варіанта Конституція розглядається не як «щось незмінне і нерухоме... вона може мінятися під впливом об'єктивних обставин. Мова йде не про новацію тексту Конституції, але про «мовчазне перетворення» Конституції, тобто її зміни без зміни конституційного тексту (Б. С. Ебзеєв). Французькі юристи, яких іноді називають «великими споживачами конституції», порушують питання: «чи дійсно варто вважати, що норми, що були видані в 1789 році, зберегли свою нормативну якість у ХХ сторіччі і що вони відповідають структурі сучасного суспільства?» (Р. Жано). Верховний Суд США майже дав відповідь на це в одному зі своїх рішень (справа Маккудах проти Мериленду): «Конституція покликана існувати в століттях і пристосовуватися до різних криз...» Цей судовий фрагмент, власне кажучи, і в часі збігається з появою прикладної доктрини «властивих» (inherent) повноважень як невід'ємних від суб'єкта реалізації суверенітету.

Важливою була для кафедри також науково-практична настанова при аналізі юридичної теорії і практики — від позитивізму і неопозитивізму, його подолання з позицій загальних принципів права, перш за все — верховенства права і цінностей природно-правової доктрини аж до використання елементів юридичного реалізму.

Пошук рішення проблеми наведено в публікаціях кафедри, законопроектних працях в площині теоретичного обґрунтування і впровадження в юридичну практику невластивих статуарній правовій системі елементів системи «живого права», теоретико-прикладного інституту англосаксонської системи права, який успішно використовується не тільки європейськими країнами, що сприйняли англосаксонську систему (наприклад, Данія, Ісландія, Норвегія, Швеція, Фінляндія), але й у правових системах, заснованих на принципах континентальної системи права.

Тільки в цьому випадку можливо відкинути докір європейських юристів у явно недостатньому використанні прецедентів і доктринальних наробітків у посткомуністичному праві, і американських юристів, що взагалі нерідко дивуються, як серйозно їхні європейські колеги ставляться до дотримання букви закону і як недбало до власної практики.

Але ж це потребує постійного супроводження юридичної практики наукою права, стосовно процесів конституційної модернізації передусім конституційно-правовою доктриною.

Конституційне реформування якісно відрізняється від модернізації за засобами та наслідками. Класичною формою реформування є прийняття нової Конституції або, у всякому разі, перетворення, що торкається розділів I «Загальне положення», III «Вибори. Референдум», XIII «Внесення змін до Конституції України». І, хоча українська Конституція не містить вказівки про те, що будь-які положення Конституції не можуть суперечити основам конституційного ладу (пор.: ч. 2 ст. 16 Конституції Російської Федерації), невідповідність конституційних змін розділу I Конституції України мають розглядатися як якісне реформування Конституції, що потребує ретельного додержання відповідного конституційно-законодавчого провадження в межах конституційного процесу. Тут немає різниці, ідеться про новий текст Конституції або її «нову редакцію», що неодноразово пропонувалося протягом останнього п'ятиріччя та завершилося невдалою спробою провести конституційне реформування у спосіб, що не передбачений Конституцією України [1]. Цей шлях не є реформаційним та навіть еволюційним, але містить всі ознаки революційних конституційних перетворень та за певних обставин може характеризуватися як конституційний переворот, що найменше — узурпація влади, яка, за визначенням Конституційного Суду України (від 5 жовтня 2005 р.), «означає, зокрема... вносити зміни до Конституції України у спосіб, який порушує порядок, визначений розділом XIII чинного Основного Закону України... будь-які дії держави, її органів або посадових осіб, що призводять до узурпації права... є неконституційними і незаконними» [2].

Тому проблема меж та процедур конституційних перетворень привернула особливу увагу науковців кафедри, що доводили необхідність до будь-яких конституційних перетворень переконати, при необхідності примусити всіх і кожного поважати конституційні приписи, що є запорукою перетворення «конституції без конституціоналізму» (R. Charlet), тобто номінальної, вербальної конституції, в конституцію, що передбачає «повну інтеграцію конституційних норм у динаміку політичного життя» (K. Loewenstein).

На цьому ґрунті проводились наукові дослідження сучасного конституціоналізму в Україні — як кінцевої мети конституційних перетворень. Результатом цих досліджень були видані дві монографії та великий обсяг інших фахових публікацій М. П. Орзіха та А. Р. Крусян, фундаментальність досліджень яких підтверджена захистом у 2010 році докторської дисертації А. Р. Крусян [3]. Зокрема, М. П. Орзіх доводив, що конституціоналізм — центр, навколо якого «обертається» вся сучасна конституційно-правова проблематика. Категоріально це достатньо універсальний носій теоретичної енергії сучасного конституційного права, основна парадигма конституційної практики, критерій конституційності

діяльності й актів індивідуальних та колективних суб'єктів права, умова становлення «динамічної конституційної юриспруденції», яка, на відміну від «статичної», орієнтована на формування та використання законів і технічних засобів розвитку права, реформування конституційної дійсності. Такий підхід особливо актуальний для країн перехідного періоду, що характеризується в значній мірі невизначеністю соціально-політичних координат розвитку суспільства та потребує адекватного конституційно-технологічного (інженерного) рішення, конституційного забезпечення політичного реформування.

Продовжуючи цей науковий напрям, А. Р. Крусян спрямувала свої дослідження на розроблення науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму з урахуванням сучасних умов вітчизняної конституційно-правової практики. У цьому напрямі були визначені гносеологічні витоки конституціоналізму, його сутність, розкрито структуру та зміст системи сучасного українського конституціоналізму, встановлені та розкриті принципи конституціоналізму, обґрунтовано передумови та мету сучасного українського конституціоналізму, основні напрямки здійснення конституційного реформування та конституційно-правового забезпечення політичної реформи в контексті становлення та еволюційного розвитку системи сучасного українського конституціоналізму. В результаті було сформульовано уявлення про сучасний конституціоналізм як публічно-правову систему конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої (цієї системи) є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок і функціонування якої спрямовано на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини.

Природним при наведеному розумінні конституціоналізму було звернення колективу кафедри до проблем співвідношення держави і місцевого самоврядування, що були предметом спеціальних досліджень за державною програмою минулих п'ятиріч, де провідною науковою організацією була визначена кафедра конституційного права ОНЮА [4]. Продовжуючи ці дослідження, що вже мали великий обсяг публікацій та прикладних робіт, фундаментальний науковий вихід — докторську дисертацію, науковці кафедри представили у теперешньому п'ятиріччі не менший обсяг публікацій, кандидатські дисертації В. Р. Барського, Ю. Ю. Бальція, В. А. Григор'єва, науково-прикладні праці О. М. Алікової, К. К. Кулі, А. Т. Назарко, В. М. Панасюк [5].

У результаті теоретичних та практичних узагальнень, що проводилися в Україні та за кордоном, з використанням напрацювань кафедри за проблемами місцевого самоврядування Н. В. Мішиною представлена низка публікацій компаративистського характеру, дві монографічні роботи, врешті, успішно захищена докторська дисертація [6]. При цьому постановка і вирішення проблеми обумовлені тим, що посилення впливу

глобалізації та інтеграції на суспільне і державно-правове буття України актуалізуються багатоманітними за природою та призначенням процесами сприйняття світового досвіду державотворення, становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні. Ці процеси вирішально впливають на життя країни, сприяють, як слушно зазначив Конституційний Суд України в Рішенні від 10 січня 2008 р., «розвитку громадського самоврядування, тобто самоорганізації громадян за місцем проживання, роботи, навчання або за іншими ознаками в межах, визначених Конституцією України і законами України». Тенденція сприяння самоорганізації населення, також і територіальної, цілком відповідає новітнім європейським стандартам, закріпленим у конституційних документах ЄС. Так, Лісабонський договір 2007 р., який набув чинності 1 грудня 2009 р., наголошує на необхідності «реалізації принципу субсидіарності» і «відкритості функціонування всіх органів ЄС із метою широкого залучення інститутів громадянського суспільства до участі в управлінні».

Природно також у зв'язку з дослідженням сучасного конституціоналізму звернення кафедри до особистісної проблематики права. Значними для загальних та окремих досліджень цієї проблематики були монографічні роботи М. П. Орзіха, А. Р. Крусян, фахові видання В. О. Міхальова [7].

У процесі конституційних перетворень актуалізується проблема конституційних конфліктів, що має обмежений обсяг наукових досліджень та привернула увагу молодих вчених кафедри. Науковий пошук А. А. Єзерова у цьому напрямку завершився кандидатською дисертацією [7]. Необхідність системного дослідження конституційних конфліктів, а також їх профілактики та вирішення стали підґрунтям для розробки класифікації конституційних конфліктів у спосіб представлення їх у вигляді єдиної універсальної схеми. Виділення певних однорідних діагностичних ознак дозволило віднести окремих конституційний конфлікт до відповідної одиниці систематизації — типу, рівня, класу, роду, предметної групи та виду. Виділивши певні ідеальні типи, ця схема дозволяє не тільки дистанціюватися від конкретного конфлікту, але й розширити проблемне поле для здійснення діагностики конституційних конфліктів, тобто має велике прикладне значення. Тому ефективним засобом одержання знань про конституційні конфлікти за допомогою системи логічно послідовних методологічних, теоретичних, методичних, організаційно-технічних процедур з метою подальшого вдосконалення конституційно-правових відносин та конституційно-правового регулювання визначено конституційно-конфліктну діагностику.

Розробка проблематики конституційної конфліктології стала у нагоді при науковому аналізі виборчого права та виборчого процесу в Україні. В цьому напрямку працювали В. О. Куранін та С. С. Сон [9]. Фундаментальні дослідження з цієї проблематики з вихідом за межі традиційного конституційного регулювання, звернення до електоральних технологій,

виборчої інженерії здійснила М. В. Афанасьєва [10], що продовжує науковий пошук у цьому напрямку вже у ролі докторанта кафедри. У процесі її досліджень доводиться, що на сучасному етапі виборчі кампанії здебільшого перетворюються на заздалегідь спланований процес, який складається з ефективних способів та прийомів її організації та проведення. Суб'єкти виборчих перегонів з урахуванням ресурсів, які є в їх розпорядженні, активно проектують та впроваджують у практику виборчі технології, займаючись практично соціально-інженерною діяльністю. В очах громадськості виборчі технології здебільшого сприймаються виключно як маніпуляції, але технологічність виборчої сфери спрямована насамперед на її стандартизацію, раціоналізацію, забезпечення ефективності і не означає априорі неправовий характер. Інженерно-технологічний підхід до виборчого права та процесу достатньо широко обговорюється у публіцистиці та політичній практиці, однак в юридичній літературі він не отримав комплексного наукового аналізу. Тому актуальними є дослідження природи виборчої інженерії та виборчих технологій, їх конституційно-правове забезпечення, розробка шляхів щодо мінімізації використання нелегальних та нелегітимних проявів інженерно-технологічної діяльності в межах виборчих кампаній.

Достатньо складний характер онтологічних та гносеологічних досліджень конституційних перетворень та зв'язаних з цими проблемами конституціоналізму, муніципального самоврядування та менеджменту, рольової позиції особистості, конституційної конфліктології та виборчих технологій призвели до необхідності постановки та вирішення методологічних питань сучасної конституціоналістики, зокрема, щодо змісту галузевої методології, категоріального складу, нових наукових та прикладних підходів аж до постановки проблеми збагачення понятійного складу сучасної конституціоналістики. За цими напрямками були опубліковані низка праць М. П. Орзіха та М. В. Афанасьєвої [11].

Конституційні перетворення в Україні з урахуванням визначених ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» засад зовнішньої політики держави, спрямованої на «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, правовий простір» мають достатньо жорстку орієнтацію на міжнародні стандарти та європейський вимір конституційної модернізації та реформування. Тому загальна проблема, що вирішувалася науковцями кафедри, постійно «звірялася» з вказаним виміром розвитку українського права. Цьому напрямку були присвячені низка робіт М. П. Орзіха, докторські дисертації А. Р. Крусян і Н. В. Мішиної, кандидатська дисертація Д. С. Терлецького, публікації Я. В. Чернопищук [12]. Зокрема, в аспекті євроінтеграційних процесів особливий інтерес викликають дослідження Д. С. Терлецького, що мають подальшу перспективу для теорії і практики. Автор переконливо доводить, що інкорпорація міжнародних договорів, що закрєплена у ст. 9 Конституції України, є одним із засобів національної імплементації норм міжнародного права. У цілому концепція національної імплементації

вигідно відрізняється від інших концепцій здійснення норм міжнародного права на території держав і дозволяє найбільш повно і адекватно вирішувати завдання реалізації Українською конституційною державою своїх міжнародно-договірних зобов'язань. Застосування загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права в Україні, що є змістом, а не формою міжнародного права, в силу конституційних приписів можливо лише в тій мірі, в якій вони знайшли своє закріплення в універсальних міжнародних договорах, стороною яких виступає Україна та згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. В результаті пропонується визначення конституційної імплементації як діяльності конституційно-уповноважених органів щодо впровадження певних заходів і засобів, що здійснюється з метою належної реалізації Українською конституційною державою своїх міжнародно-договірних зобов'язань.

Науково-педагогічний колектив кафедри, виходячи з широкого уявлення про конституційно-правове регулювання, що виходять за межі «чистого» предмета конституційного права, звертався також до міжгалузевої проблематики публічного права. Так, асистент О. В. Олькіна предметом свого дисертаційного дослідження обрала конституційно-правовий статус вищих посадових осіб держави, професор кафедри Б. А. Пережняк, асистенти та аспіранти, що працюють під його керівництвом, виявляють глибокий науковий інтерес до управлінської проблематики у сфері культури та культурної політики держави [13].

Достатньо широкі за проблематикою наукові пошуки привели до визначення форм та засобів втілення, впровадження результатів досліджень в юридичну практику та навчальний процес. Цей досвід був узагальнений у двох колективних працях кафедри, присвячених досвіду доктринального супроводження юридичної практики та суттєвому доповненню навчальної літератури науково обґрунтованим навчальним та навчально-методичним матеріалом [14]. Крім того, М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, В. Р. Барський, А. А. Єзеров, Н. В. Мішина, М. П. Орзіх, Б. А. Пережняк, Д. С. Терлецький брали участь у підготовці підручників та навчальних посібників, що одержали рекомендації Міністерства освіти і науки України [15]. Практично всі члени кафедри протягом п'ятиріччя підготували до видання навчальні та навчально-методичні посібники по навчальним дисциплінам, що забезпечує кафедра. Плідно, з використанням наукових досягнень кафедри працював Дискусійний студентський клуб публічного права під науковим керівництвом А. А. Єзерова.

Природно, колектив кафедри, що займався протягом п'яти років проблемою конституційної модернізації та реформування, не гаючи часу звернувся до доленосного для України Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року (№ 20-пр/2010) щодо конституційності Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. Цим Рішенням Суд визнав названий Закон неконституційним, що «означає відновлення дії попередньої ре-

дакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені Законом № 2222» (п. 6 мотивувальної частини Рішення). Кафедра брала участь у підготовці цього Рішення шляхом експертного висновку до конституційного подання за справою.

Тому вже протягом першої декади жовтня М. П. Орзіх підготував для публікації статтю «Рестарт політичної реформи в Україні: науково-прикладні підстави та конституційно-правові наслідки», а також за співпрацею із С. С. Сон та О. В. Наконечною корисне для науковців, студентів, практикуючих юристів тримовне видання Конституції України з алфавітно-предметним покажчиком [16].

Безсумнівно, вказане Рішення Конституційного Суду України буде мати вирішальний вплив на подальше планування та виконання науково-дослідної роботи колективом кафедри.

Л і т е р а т у р а

1. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р., № 20-рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення до Конституції України) [Електронний ресурс]. — Режим доступу обмеженої функціональності: 20-%D1%DO%BF%2F2010
2. Орзіх М. П. Рестарт політичної реформи в Україні: науково-прикладні підстави та конституційно-правові наслідки / М. Ф. Орзіх // Юридичний вісник. — 2010. — № 4.
3. Орзіх М. Ф. Современный конституционализм в Украине. Вступ до українського конституційного права: монографія / М. Ф. Орзіх, А. Р. Крусян. — К.: Алерта, 2006; Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія / А. Р. Крусян. — К.: Юрінком Інтер, 2010; Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія та практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / А. Р. Крусян. — О., 2010.
4. Місцеве самоврядування в умовах формування правової держави. Реєстр № 08. 06.03/001-93. Індекс виконавця: 464-Г — Накази Державного комітету з питань науки і технологій України від 3 серпня 1993 р. — № 84 та від 5 березня 1994 р. — № 39; Орзіх М. П. Правове супроводження місцевого самоврядування в Україні / М. П. Орзіх // Наукові праці ОНЮА. — О., 2002. — Т. 1: Наукові школи ОНЮА: історія та сучасність; Орзіх М. Місцеве самоврядування в незалежній Україні: десятиріччя досягнень та прорахунків / М. Орзіх // Місцеве самоврядування: 10 років здобутків. — К.: Україна, 2002.
5. Баймуратов М. О. Міжнародне співробітництво органів місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / М. О. Баймуратов. — О., 1996; Бальцій Ю. Ю. Правовий статус міського голови в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. Ю. Бальцій. — О., 2006; Барський В. Р. Нормотворчість представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. Р. Барський. — О., 2006; Григор'єв В. А. Становление публичной самоуправленческой (муниципальной) власти в Украине: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Григор'єв. — О., 2004; Алікова О. М. Громадянське суспільство й локальна (муніципальна) демократія / О. М. Алікова // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. — О., 2006. — Вип. 29; Кулі К. К. Конституційна модель місцевого самоврядування в Україні / К. К. Кулі // Юридичний вісник. — 2007. — № 1; Назарко А. Т. Конституційний статус фізичних осіб як суб'єктів місцевого самоврядування / А. Т. Назарко // Правове життя сучасної України. — О.: Фенікс, 2006; Пана-

- сюк В. М. Реализация государственной молодежной политики органами публичной власти на региональном и местном уровне / В. М. Панасюк // Доктринальное сопровождение юридической практики: история и опыт кафедры конституционного права ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2007.
6. Мішина Н. В. Конституційно-правове регулювання діяльності органів самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження : монографія / Н. В. Мішина. — О. : Друк. дім, 2009 ; Мішина Н. В. Органи самоорганізації населення: минуле, сучасне, перспективи : монографія / Н. В. Мішина. — О. : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2008 ; Мішина Н. В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Н. В. Мішина. — О., 2010.
 7. Орзих М. Ф. Личность и право / М. Ф. Орзих. — О. : Юрид. л-ра, 2005 ; Орзих М. Ф. Человеческое измерение права: доктринальная ретроспектива и современная постановка проблемы / М. Ф. Орзих // Антологія української юридичної думки. — К. : Юрид. кн., 2005. — Т. 10 : Юридична наука незалежної України ; Крусян А. Р. Вказ. твір. — Розд. 2.1 ; Міхальов В. О. Класифікація і нормативне закріплення біологічних прав людини / В. О. Міхальов // Актуальні проблеми держави і права. — О. : Юрид. л-ра, 2005. — Вип. 22.
 8. Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія / А. А. Єзеров. — О. : Юрид. л-ра, 2008 ; Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. А. Єзеров. — О., 2007.
 9. Куранін В. О. Легітимація виборів в Україні у контексті міжнародних стандартів / В. О. Куранін // Правове життя сучасної України. — О. : Юрид. л-ра, 2010 ; Сон С. С. Моральність та шляхи розвитку виборчої системи в Україні / С. С. Сон // Юридичний вісник. — 2007. — № 4.
 10. Афанасьєва М. В. Избирательные технологии в Украине: конституционно-правовое обеспечение : монографія / М. В. Афанасьєва. — О. : Юрид. л-ра, 2007 ; Афанасьєва М. В. Виборча інженерія: до постановки питання / М. В. Афанасьєва // Юридичний вісник. — 2010. — № 4.
 11. Орзих М. Ф. Опыт введения в конституционное право Украины / М. Ф. Орзих // Наукові праці ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — Т. 5 ; Орзих М. Категориальне визначення перспектив науки конституційного права / М. Орзих // Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку. — Х., 2009 ; Орзих М. П. Конституціоналістика: спроба збагачення юридичних терміно-понять / М. П. Орзих // Наукові праці ОНЮА. — О. : Юрид. л-ра, 2009. — Т. 8 ; Афанасьєва М. Методологія конституційної науки та практики / М. Афанасьєва // Проблеми сучасної конституціоналістики. — К. : Юрінком-Інтер, 2010.
 12. Орзих М. П. Європейський вимір конституційного реформування в Україні: концептуальний підхід / М. П. Орзих // Стратегічні пріоритети : наук.-аналіт. зб. — К. : Нац. ін-т стратегічних дослідж., 2008. — № 2 (7) ; Орзих М. Конституційні ідеї Л. Юзькова та європейський вимір конституційно-реформаторських перспектив в Україні / М. Орзих // Проблеми сучасного українського конституціоналізму : зб. наук. пр. / Конституц. Суд України, Акад. прав. наук України. — К. : Логос, 2008 ; Крусян А. Р. Вказ. твір ; Мішина Н. В. Вказ. твір ; Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні : монографія / Д. С. Терлецький. — О. : Фенікс, 2009 ; Терлецький Д. С. Конституційний Суд України — Міністерство юстиції України: конфлікт повноважень у сфері забезпечення дії міжнародних договорів України / Д. С. Терлецький // Юридичний вісник. — 2006. — № 4 ; Терлецький Д. С. Феномен «м'якого права» в контексті положень статті 18 Конституції України / Д. С. Терлецький // Юридичний вісник. — 2009. — № 2 ; Чернопищук Я. В. Конституціоналізація європейської інтеграції: етимологія змісту / Я. В. Чернопищук // Держава і право : зб. наук. ст.. — К. : Ін-т держави і права НАН України, 2010.

13. Олькіна О. В. Поняття та зміст терміна «вища посадова особа» в законодавстві України / *О. В. Олькіна* // Юридичний вісник. — 2009. — № 1; Пережнюк Б. А. Державна політика України в галузі культури на сучасному етапі державотворення: організаційно-правові питання / *Б. А. Пережнюк* // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. — О.: Фенікс, 2007. — Вип. 30; Пережнюк Б. А. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні: сучасний стан і перспектива / *Б. А. Пережнюк* // Часопис адміністративістики. — 2007. — № 1.
14. Доктринальное сопровождение юридической практики: история и современный опыт кафедры конституционного права ОНЮА: сб. науч.-практ. ст. — О.: Юрид. л-ра, 2007; Проблемы сучасної конституціоналістики: навч. посіб.: рекомендований Міністерством освіти і науки України. — К.: Юрінком-Інтер, 2010.
15. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. — К.: Юрид. думка, 2005. — Т. 1. — Розд. V (гл. 14§2), VIII (гл. 21§3); Т. 2. — Розд. II (гл. 16–18); Муніципальне право України: підручник. — К.: Правова єдність, 2009. — Розд. 11, 12; Проблемы сучасної конституціоналістики.
16. Юридичний вісник. — 2010. — № 4; Конституція України. З алфавітно-предметним покажчиком. Українською, російською, англійською мовами / уклад.: М. П. Орзіх, С. С. Сон, О. В. Наконечна. — О.: Юрид. л-ра, 2010.

А н о т а ц і я

Орзіх М. П. Конституційна модернізація та реформування в Україні. — Стаття.

Конституційні перетворення в Україні у ретроспективі проходили у формах модернізації та реформування, не завжди одержуючи доктринальні обґрунтування. Стаття присвячена результатам науково-дослідної роботи кафедри щодо аналізу конституційних перетворень у країні та прогнозів подальшої модернізації та реформування конституційних засад державо- та правотворення.

Ключові слова: конституція, модернізація, реформування, конституціоналізм.

А н н о т а ц и я

Орзіх М. Ф. Конституционная модернизация и реформирование в Украине. — Стаття.

Конституционные преобразования в Украине в ретроспективе проходили в формах модернизации и реформирования, не всегда получая доктринальные обоснования. Статья посвящена результатам научно-исследовательской работы кафедры по анализу конституционных преобразований в стране и прогнозов дальнейшей модернизации и реформирования конституционных основ государство- и правообразования.

Ключевые слова: конституция, модернизация, реформирование, конституционализм.

S u m m a r y

Orzih M. P. Constitutional modernization and reform in Ukraine. — Article.

Constitutional transformation in Ukraine took place in retrospective forms of modernization and reform, not always getting a doctrinal justification. The article presents the results of research of the Department of constitutional law, including the analysis of the constitutional reforms in the country and forecasts of further modernization and reform of constitutional principles of state and legislation building.

Keywords: constitution, modernization, reform, constitutionalism.